

Z. Orfelin, ilustracija iz »Vječnog kalendara« 1783. god.

GRAFIKE ĆIRILSKIH KNJIGA
od XV do sredine XIX stoljeća

IZLOŽBA
OD 28. XII 1976. DO 20. II 1977.

POVIJESNI MUZEJ HRVATSKE
ODJEL SRBA U HRVATSKOJ
ZAGREB, MATOŠEVA 9

Dugo zapostavljena, ilustracija ćirilске штамpane knjige tek posljednjih godina privlači pažnju historičara umjetnosti. Njena zanimljivost je višestruka. Ne samo da prolazi kroz sve stilske promjene kao i slikarstvo, nego im katkad i predhodi, ponekad služi kao riznica tradicionalnih oblika i tema, a značajna je i kao posrednik u prenošenju nekih motiva iz jedne grane umjetnosti u drugu. Zastave, inicijali i ilustracije knjiga starih srpskih štamparija su gotovo jedini dokumenti grafičke djelatnosti kod Srba u XV i XVI st. Ilustracije knjiga XVIII st. štampanih u Beču i Veneciji odigrale su važnu ulogu u širenju i prihvatanju novih baroknih oblika i prekidanju s tradicijom. U početku XIX st. ilustriranje knjiga omogućavalo je slikarima da se ogledaju u kompozicijama svjetovnog sadržaja (narudžbe za slikarska djela su u to vrijeme još uvijek ili crkvene teme ili portreti). Iako je većina ostvarenja na tom području po svojoj umjetničkoj vrijednosti više nego skromna, nesumnjiva je kulturno-historijska uloga knjižne grafike. Njenu povijest mogli bismo podijeliti u dva razdoblja. Prvo počinje 1494. g., kada je dovršena prva ćirilska štampana knjiga — Oktoih u štampariji Crnojevića u Crnoj Gori, a traje do 1638. g. godine izdanja Ginamijevog Psaltira u Veneciji. To je vrijeme turske vladavine u našim krajevima, nepogodno za nastanak većih umjetničkih ostvarenja. Koliko i postoji, kulturna djelatnost je crkvenog karaktera, pa su i knjige crkvene. Drugo razdoblje započinje 1741. g. izdavanjem Žefarovićeve Stematografije. Knjige koje se štampaju od sredine XVIII st. dalje i sadržajem, i opremom, i namjenom razlikuju se od knjiga starih štamparija. To je vrijeme kada rukovodeća uloga u društvu prelazi na građanstvo. Knjige su pretežno svjetovne, a i ilustracija je prilagođena novom karakteru knjige.

Grafička oprema knjiga iz prvog razdoblja nastala je po uzoru na rukopisne knjige. Iz starih rukopisa preuzete su i vrste ukrasa (zastave, inicijali) i njihovi oblici. Od kraja XVI st. dalje počinje suprotan proces — štampana knjiga svojim izgledom utječe na zakašnjele rukopise.

Stilski, grafički ukras starih ćirilskih štampanih knjiga predstavlja mješavinu tradicije i renesansnih elemenata. Uzrok tome je prenošenje centra ćirilске štamparske djelatnosti XVI st. u Veneciju.

Tematski, grafika knjiga tog razdoblja pokazuje neprestano osciliranje između prevlasti ornamentalnih i figurativnih shvatanja. U obradi figure nastaju dva načina grafičkog izraza — linearno-konturni i plastični.

Tehnika ilustriranja knjiga starih ćirilskih štamparija je drvorez.

Knjižna grafika bila je u stalnoj vezi s ostalim granama umjetničke djelatnosti. Ona prima utjecaje i utječe na ikonopis, živopis, duborez, zlatarstvo, tekstil, te tako čini nerazdvojni dio cjelokupne historije umjetnosti.

Knjige drugog razdoblja nastajale su u drukčijim uvjetima, pa se i njihova oprema razlikuje. Sve do druge četvrtine XIX st. osim kratkotrajnog pokušaja u Kotoru, ne postoji ćirilska štamparija na domaćem tlu. Knjige se štampaju u Veneciji (od 1759. g.) i Beču (od 1770. g.), a kasnije i u drugim gradovima. Zato i oprema knjiga prolazi isti razvoj kao i onih kulturnih centara u kojima je štampana. Ilustracija ćirilске knjige XVIII i XIX st. ide od baroka, preko rokoka i klasicizma, do romantizma. Sama štamparija nema više ono značenje za opremu knjiga kao u ranijem razdoblju.

Tehnika ilustracije tog vremena je pretežno bakrorez i bakropis, rjeđe drvorez, a od sredine XIX st. litografija.

Autori ilustracija su velikim dijelom stranci. Naša imena češća su od druge četvrtine XIX st., iako su i u XVIII st. baš neke najvažnije ilustracije radili domaći umjetnici (Žefarović, Orfelin).

Izložene knjige su iz zbirke Odjela Srba u Hrvatskoj Povijesnog muzeja Hrvatske, a nastale su u vrijeme od kraja XV do sredine XIX st., kada pronalazak litografije modernizira i knjižnu ilustraciju. U ovoj zbirci nema nekih reprezentativnih primjera ilustracije ćirilске knjige, ali se ipak može dobiti uvid u razvitak ove zanimljive grane umjetničke djelatnosti.

Vera Borčić